

Lector: Nicoleta Arsenie
Tehnoredactor: Carmen Dumitrescu
Coperta: Florin Afloarei

Editura IDEEA EUROPEANĂ
O.P. 22, C.P. 113, București, 014780
Tel./Fax.: 021-2125692; Tel.: 021-3106618
Comenzi carte prin poștă:
Tel.: 021-2125692
E-mail: office@ideeaeuropeana.ro
www.ideeaeuropeana.ro

© Editura Ideea Europeană

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PLATON, MIRCEA

Națiune, modernizare și elite românești / Mircea Platon. -
București : Ideea Europeană, 2019
ISBN 978-606-594-695-8

94

MIRCEA PLATON

Națiune, modernizare și elite românești

lipsa de soluții. Românii, la fel ca oricare altă nație, alcătuiesc o națiune care se cere structurată. Acesta e rolul elitelor (nu al elitei, adică al celor care alcătuiesc societatea de admirație mutuală care apare mereu la televizor, ci al elitelor, adică al celor mai buni din toate domeniile). Dacă elitele nu își fac această datorie, corpul social e inert, adică lăsat pradă paraziților și descompunerii. Pentru ca elitele să își facă această datorie, trebuie create sau întărite instituțiile, adică pârghiile de transmitere a valorilor, pârghiile de modelare, întărire și perpetuare a modului nostru de viață.

Cuprins

1. <i>Convorbiri literare</i> , seria clasică: manual de construit o țară.....	7
2. Eminescu nu era singur: <i>Corpusul Convorbiri literare 1877-1886: Decada independenței</i>	31
3. Progres „fără decepții sguduitoare”: <i>Corpusul Convorbiri literare 1887-1899. România în Belle Époque</i>	73
4. Acei oameni minunați și România lor zburătoare: <i>Convorbiri literare și modernitatea steampunk</i>	100
5. Iași – capitală de război și „închegarea neamului românesc”	132
6. „O scânteie-n alergare”: Alexandru Vlahuță, omul verigă de legătură al istoriei literare românești.....	167
7. G. M. Vlădescu și România disperaiilor	210
8. Țărani și târgoveți sau Despre „globulele albe ale societății culte”	229
9. <i>ASTRA în satul meu</i> : Elita României vechi și satul tradițional	245
10. Românii basarabeni față cu patriotismul civic....	262
11. „Tovarăși Stalin, până vei trimite mila din Moscova, Basarabia moare” sau Despre demnitatea lumii țărănești a Basarabiei în fața urgiei bolșevice	277

Respect pentru oameni și cărți

12. Eugen Barbu și „holocaustul industrial”	333
13. Nicolae Breban și „holocaustul (post)industrial”	340
14. Un scriitor imperial: Nicolae Breban.....	352
15. Nicolae Breban și „înțelepții tribului”	367
16. Dumitru Radu Popescu, un scriitor între linii	371
17. Cazul scriitorului Corlaci	382
18. Arca poetică a lui Ioan Alexandru sau La ce bun poetul în „vremea scorburi”	404
19. <i>Sita de ceară: istorii din istoria unui ținut transilvan</i>	423
20. România dincolo de trecut.....	433
21. Un istoric al demnității românești.....	443
22. Răzvan Theodorescu și <i>Cele două Europe</i>	458
23. Reacționarii condeiului și conștiința națională...	466

Epilog

24. Elitele și conștiința națională	477
---	-----

Convorbiri literare, seria clasică: **manual de construit o țară**

„Oriunde viața se manifestează puternic, acolo au intrat ideile în joc”, scria A.D. Xenopol în 1869 (anul morții lui Asachi), referindu-se la inevitabila „trezire” a sufletului național datorată vârtejurilor culturale și ciocnirilor civilizaționale care frământau colțul de Europă din care făcea parte și România și la obligativitatea lucidității istorice în astfel de împrejurări: „Suntem în o epocă de criză, la primele luciri ale unei civilizațiuni începânde, însă în împrejurări cari o grăbesc cu o răpejune nespunsă. Ideile ce ne pătrund sunt multe și varii, culese din izvoare deosebite: amintirea străbunilor romani, filosofia germană, sistemele politice născute din revoluțiunea franceză, suflul unei vieți orientale, toate stau față, se amestecă sau se combat. Sub influența luptei, sufletul națiunii se trezește; pulsul vieții sale bate tot mai iute, dară nu mai puternic nici mai regulat; căci direcțiunile produse de ideile deosebite sunt și ele deosebite, ca izvoarele de unde purced, și ele se încrucișează, se luptă întinzând viața însăși, dară răpindu-i țelul adevărat și împrăștiind astfel puterea care ar trebui condensată la un loc [...]. Punctul vital ce ar trebui să ne ocupe este cercetarea serioasă a căii adevărate, în care mai la urmă va trebui să intre dezvoltarea noastră; să o aflăm pentru a ști să alegem, între direcțiunile ce se manifestează, care

este aceea ce trebuie susținută, – sau să le respingem pe toate și să aplicăm puterile noastre spre una nouă, care ar avea pentru sine adevărul”¹. Xenopol lua în calcul și existența măruntei politici de interese, a egoismului îngust care poate poza în manifestare a virilității, deși nu e decât un indicator al letargiei, al lipsei de vigoare, dar rămânea încrezător în fundamentala deșteptare a României, în capacitatea națiunii române de a acționa pentru dezvoltarea țării conform unui plan, unui set de principii: „Recunoaștem că multe din direcțiunile ce se manifestează la noi sunt mai degrabă produsul simțimintelor, al interesului, decât acel al principiilor; dar nu trebuie să mergem prea departe cu aceasta. Oriunde viața se manifestează puternic, acolo au intrat ideile în joc” („Istoriile civilizațiunii”).

Apariția revistei *Convorbiri literare* a confirmat faptul că, la mijlocul secolului al XIX-lea, energiile naționale erau destul de puternice pentru a face să intre în joc ideile și, mai mult, instituțiile capabile să articuleze națiunea română pe baza unui proiect coerent și realist de dezvoltare organică. *Convorbiri literare*, al cărei prim număr a apărut la 1 martie 1867, era tocmai o astfel de instituție: o instituție culturală, revistă a Societății Junimea, care a pus la punct practic paradigma culturii române moderne în tot ce a avut ea mai bun.

Într-adevăr, după cum poate constata oricine (va) parcurge volumele *Corpusului de texte ilustrative* din *Convorbiri literare*², această primă generație de junimiști

¹ Toate citatele din acest capitol sunt reproduse după Mircea Platon, Liviu Papuc (editori), *Convorbiri literare. Corpus de texte ilustrative. Vol. I. Partea a doua. Primul deceniu, 1867-1877*. În continuare, volumul va fi citat în forma *Corpus I.2*.

² Până acum au apărut patru volume, după cum urmează: Antonio Patras, Liviu Papuc (editori), *Convorbiri literare. Corpus de texte ilustrative. Vol. I. Partea întâi, 1867-1900* (prescurtat *Corpus I.1*); *Corpus I.2* menționat

a abordat de o manieră comprehensivă și consecventă problemele României atunci recent formate. Unghiurile de atac erau diferite – drept, literatură, economie politică, agricultură, educație, istorie, filologie, etnografie și folclor, chestiuni sociale cum ar fi egalitatea femeilor, științe naturale și exacte –, dar scopul era unul singur: dezvoltarea unui sistem național de economie simbolică permițând articularea solidă a statului român în scopul unității și înfloririi naționale. Enciclopedismul convorbiriștilor era unul național și, deci, în esență, umanist, istorico-filologic, după cum o arată și A. D. Xenopol, care, observând că „legea slăbiciunii conștiinței omenеști” face astfel încât în albia sufletească a unui om sau a unui popor să nu curgă la un moment-dat decât un „singur șir de gânduri” și mai observând și că spiritul epocii lui era cel științific, nota în 1869:

„Dacă spiritul timpului e în adevăr cel științific, atunci trebuie pe de o parte să nu ne opunem lui, pe de alta să căutăm a dezvolta pe cât se poate elementele individuale, naționalitatea, pentru a paraliza astfel până la un punct influența universală a științei. Am arătat că o condițiune absolută a vieții, a progresului este dualismul unității și varietății... Aceasta este o lege universală, de la corpurile cerești în care menține ordinea, până la sufletele omenеști în care e condițiunea progresului... Știința șterge varietățile... Cultura elementelor care dezvoltă individualitatea trebuie să le menție. Acestea sunt însă: limba, dreptul și moravurile, literatura și artele frumoase. Că aceasta e absolut

în nota anterioară; Mircea Platon, Liviu Papuc (editori), *Convorbiri literare. Corpus de texte ilustrative. Vol. I. Partea a treia. Decada Independenței, 1877-1886* (prescurtat *Corpus I.3*); Mircea Platon, Liviu Papuc (editori), *Convorbiri literare. Corpus de texte ilustrative. Vol. I. Partea a patra. România în Belle Epoque, 1887-1899* (prescurtat *Corpus I.4*). Toate volumele au apărut la Editura Convorbiri literare din Iași.

necesar pentru menținerea civilizațiunii se recunoaște din însuși fenomenul timpului nostru cari s-a numit principiul naționalităților...” Rolul umanioarelor în afirmarea identității naționale îl afirma și G. Panu, care, deși combătea excesele Școlii Ardelene/Latiniste, era conștient de rolul pe care îl joacă istoriografia și filologia: „Politica întrebuintă dară ca arme de apărare diversele ramuri a literaturii și aceasta își făcu din patriotism scopul ei principal. De aici rezultă că toate scrierile acelei epoci sunt pecetluite cu caracterul național. Mijlocul prin care un popor își arată existența sa înaintea lumii este *istoria*, și proba cea mai vie a originii sale este *limba*, de aici urmează că toți oamenii învățați de atunci deveniră *istorici* și *filologi* sau *gramatici*” („Studii asupra atârănării sau neatârănării politice a Românilor în deosebite secole”).

Tocmai de aceea, spiritul critic al echipei de la *Convorbiri literare* nu va da naștere unui discurs demitizant mistificator și dezintegrant, așa cum e cel la care sunt expuși românii de douăzeci și cinci de ani încoace, ci la un discurs lămuritor, la despăienjeniri ale istoriei, limbii și culturii naționale care puteau să-i ajute pe români să evite fundăturile în care îi împingeau apostolii unor patriotisme vetuste sau internaționalisme provinciale. De exemplu, circumstanțele care impuseseră reprezentanților Școlii Ardelene să insiste pe măreția obligatoriu de obârșie romană a neamului românesc nu mai existau în România lui Carol I. În articolul „Studiul istoriei la români”, G. Panu ridiculizează afectările latiniste ale unor istorici ardeleni precum August Treboniu Laurian, care încâlcea istoria românilor de dragul etimologiilor fanteziste: „Moldova se derivă de la Molis Dava, Milcovul de la Melo-cavus, Calmațuiul de la Calametum etc. Ceea ce este de admirat, în toate aceste derivări,

este ghibăcia cu care apropie potrivirea întâmplătoare a sonurilor, o știință foarte desvoltată la d-nialor. În istoria d-lui Laurian, Alexandru Lăpușneanu murind fu îngropat la «Monasterul Stellatina»”.

Junimiștii înțelegeau valoarea politică a istoriografiei Școlii Ardelene în contextul secolului al XVIII-lea, dar căutau să facă, în condițiile oferite de România Mică sub domnia lui Carol I, operă națională pe baze care, dacă nu pot fi numite neapărat „științifice”, să excludă arbitrariul – fie el și al etimologiilor forțate – în folosul lucidității consecvente, principiale, singura pe baza căreia se putea elabora o ortodoxie publică funcțională: „Temelia tuturor acestor cărți și a altora nefiind adevărul, ci împodobirea neamului Românesc cu tot ce poate fi mai frumos și glorios, vedem la fiecare pagină povestindu-se lucruri, nu știm de unde scoase; vedem combinații făcute pentru a se regula cum ar fi trebuit să fie soarta trecută a poporului, iar nu a se povesti cum a fost”³.

³ G. Panu: „În o stare normală de lucruri, ele poate nu s-ar fi născut sub această formă. Dar ce era de făcut, când străinii ridicau asemenea curioase chestiuni și le deslegau într-un chip dușmănesc pentru Români? Discuția nu putea să nu ia o astfel de îndreptare, de vreme ce multe din micile patimi politice zilnice se ridicau la valoarea de teorii istorice pe socoteala Românilor. Când se pretindea că Românii sunt cei mai mișei diutre toate popoarele, era firesc ca Petru Maior să pună în cartea sa un capitol intitulat „Bărbăția Românilor”, unde să înșire vitejiile lor din diferite timpuri, capitol care în alte împrejurări desigur nu și-ar fi avut locul. – Caracterul principal al mișcării intelectuale a Românilor din Austria este: că mai toate teoriile istorice și limbistice ale lor le capătă și le statornicesc mai mult prin antiteză, împotriva altele de multe ori tot atât de exagerate ale învățaților străini, și unele și altele fiind mai la urmă o consecvență a stării sociale celei nedrepte a unora față de ceilalți. [...] Odată ce s-a introdus acest chip de a cerceta lucrurile, justificat până la oarecare punct de împrejurările de atunci, el deveni ceva statornic și neschimbat, ceva tradițional și național, care se păstra cu sfîntenie de toți ce continuă mișcarea istorică. Evenimentele fură puse prin cărți, nu după puterea dovezilor, ci după interesul națiunii; cele ce nu prea veneau la cale pentru gloria strămoșească, fură trecute

Atacul lui Maiorescu, Panu și al lingviștilor junimiști la latinismul filologilor și istoricilor ardeleni era prima critică modern-conservatoare a unei ideologii, ideologia latinizantă care se sforța să înghesuie întreaga cultură română în sarcofagul unui latinism epigonic și apocrif, care era silit să elimine din rațiuni ideologice etimologiile non-latine (slavone, germanice), rădăcinile etnice non-latine (dacice, barbare), orizonturile religioase non-latine (Ortodoxia) și formele de viață economică sau politică judecate a fi non-latine (monarhia, opusă republicanismului roman clasic). Practic, deși Lucian Boia l-a citat pe Panu ca pe unul dintre strămoșii săi întru ale demitizării, ceea ce face Panu nu e să spună că toată istoria e o poveste și că, drept urmare, trebuie să scăpăm de poveștile nefolositoare azi pentru a le înlocui cu poveștile curente, ci că istoria e o știință care urmărește restabilirea pe bază de documente a unor adevăruri. Reacionând la exagerările și uneori chiar contrafacerile unor istorici, de la Petru Maior la Hasdeu, Panu nu scria ca un relativist, ci doar ca un istoric interesat de acuratețea și baza documentară ale afirmațiilor istoriografice. Panu scria aici în consonanță cu Xenopol, a cărui idee, extrem de interesantă și de productivă, era că, în loc de a fi înhămat la carul triumfal al mono-originii romane a poporului român, ceea ce ar face din români un stoc etnic epigonic și epuizat, cercetarea istorică asupra originilor poporului român poate să ne conducă înspre descoperirea altor componente, noi, originale, ale aluatului etnic românesc, componente care astfel ar arăta

cu vederea, întunecate cu înțelepciune, punându-se în locul lor altele mai potrivite cu nevoile naționale. Ideile se primiră fără nici un control; pentru ca să fie bune era de ajuns ca să le fi exprimat și alții înainte; cele nouă care se mai adăugiră fură statornicite pe sprijinul celor vechi, care nu încetară de a se păstra cu sfîntenie. Cunoștințele istorice crescură fără a se îmbunătăți” („Studiul istoriei la Români”).

că românii au și un viitor, nu doar un trecut. Iată ce scria Xenopol în „Studii asupra stărei noastre actuale”: „Toată întrebarea viitorului nostru stă aci: dacă suntem romani – degenerați – sau un popor cu totul nou, românii. A crede că suntem romani curați și că totuși am putea să ne mai dezvoltăm o dată poate fi o idee foarte măgulitoare pentru cei ce o au, dar pentru a fi adevărată ar trebui ca natura să ne fi dat privilegiul de a ne subtrage de la legile ei. Deosebirea însă între legile naturii și acele omenesți constă tocmai în aceea că cele dintâi nu cunosc asemenea privilegii. *Condițiunea esențială a dezvoltării noastre fiind existența unei diferențe între spiritul nostru și spiritul roman* ar trebui să încetăm o dată pentru totdeauna cu niște pretențiuni tot atât de absurde pe cât și ridicule. Noi, care credem în viitor, nu avem astfel de pretenții și avem convingerea că suntem un popor nou – la a căruia formare au conlucrat multe elemente – iară nu romani degenerați”.

Istoricii Școlii Ardelenne sufocau istoria românilor sub povara unui epigonism funciar, denunțat cu acuitate de Xenopol: „*Micșurăm noi înșine valoarea trecutului nostru propriu*, punându-l în o asemănare necesară cu un altul ce-l sfarmă prin mărimea sa. Se înjosește istoria noastră la rolul unei continuări mici a unei perioade înseninate, la un pârau ce iese din un râu pentru a seca în pustii, în loc de a-i lăsa acela al unui început de dezvoltare, care totdeauna trebuie să fie mic dar poate să devină mare”.

Junimiștii refuzau să bagatelizeze specificul național – rod al unei genealogii frământate de un anumit context, deci al unei logici a viului – de dragul unui trecut mitic-livresc și al unui sistem de valori universaliste de împrumut (de la variile noi „Imperii Romane”).

Pozitivismul istoric al lui Xenopol sau Panu nu era un fals pozitivism, o demitizare mistificatoare, înșelătoare, relativistă sau o încercare de a muta centrul de greutate al istoriei românilor pe un trecut de a cărui glorie ne-ar fi despărțit o „cenzură transcendentă” care împiedica accesul la energiile lui. Xenopol și Panu căutau să dezlege românii de mitul unui trecut mort pentru a le reda adevărul unui trecut viu, al unei vechimi reale care le-ar fi îngăduit să aibă un viitor. Din acest punct de vedere, Panu aborda dezinhibat istoria marilor națiuni europene, arătând că românii nu sunt altfel decât ele, ci, în privința raportării la trecut, exact la fel. Sincronismul junimist era unul constructiv, nu coroziv. Iată ce scria Panu în „Studii asupra atârănării sau neatârănării politice a Românilor în deosebite secole”: „Eresul comun popoarelor de a-și da fiecare o origine divină sau cel puțin strălucită a pierit dinaintea râsului mușcător și a criticei luminate. Francezii nu se rușinează a mărturisi că sunt în mare parte coborâtorii vechilor popoare galice cunoscute prin barbaria lor și a căror religiiune admitea imolațiuni de oameni pe altarul zeilor lor. Germanii nu prea pot a se îngâmfa cu strămoșii lor ce trăiră secole în pădurile și mlaștinele de la Nord și ai căror șefi se serveau la ospeturi cu craniuri inimice în loc de cupe, și cu toate acestea niminea între ei nu se gândește a ascunde aceasta. Pentru ca să ne putem desvolta pe calea propășirii și a ajunge un popor respectat nu este de nevoie a susține că coloniile aduse de Traian nu au găsit nici un Dac pe teritoriul Daciei și a stărui cu multă căldură că sângele ce-l avem în noi este *curat sânge roman*, cu toate că tablele cerate găsite în Transilvania și în Valachia arată foarte limpede cum coloniștii Traiani erau departe de a fi toți *Romani*, o mare parte fiind Gali, Ispani, Numizi, Traci, Iliri etc. etc. Pentru a avea o limbă armonioasă și

cultivată nu este de neapărată trebuință a deduce toate cuvintele de la o formă primitivă latină și a alunga din limbă o mulțime de cuvinte slave care au străbătut până în adâncimea tuturor păturilor sociale, împământându-se cu desăvârșire. Poesiile populare și Vasile Alecsandri ne pot da o măsură dreaptă de ceea ce este și ar putea fi limba noastră așa cum o vorbește poporul și, orice ar zice filologii, trebuie să mărturisească singuri că ei încă nu au produs nimic analog [...]. Pentru ce dar noi am jertfi unei mândrii naționale rău înțelese comorile adevărului și luminei? Un popor care se fanatizează și se mișcă numai pentru a discuta originea lui strălucită și a aminti la fiecare împrejurare pe *Badea Traian* fără ca să se arăte lucrător pe calea adevărată a reformei și a progresului samănă cu acei nobili degenerați din secolele trecute al căror merit se compunea din *blasonul lor* și care la fiecare faptă grea și periculoasă unde se cerea virtutea personală numărau cu îngâmfare numele și vijețiile strămoșilor lor”.

Tocmai căutarea adevărului i-a făcut pe junimiști să prețuiască poporul, România profundă, națiunea ca depozitară a adevărilor vii, trăite, apărute, cultivate din generație în generație, după cum ne arată Panu atunci când vorbește de adevărul limbii și de natura conservatoare a familiei, matrice a societății: „Am zis mai sus că deși *limba* este cea mai din afară manifestare a unui popor, totuși câteodată se păstrează mai bine decât alte părți mai lăuntrice; am mai zis că *instituțiile*, deși țin prin firea lor un loc mai adăpostit decât limba, totuși ele se pot schimba cele întâi sau mai mult decât limba; aceste abateri de la o regulă dată se lămuresc și se îndepărtăsc prin următorul princip: obiceiurile fiind formele de viață ale unui popor, privit nu ca întreg ci ca familie, cercul lucrării lor nu este *societatea* luată în înțelesul

de individualitatea unei națiuni, ci *viața casnică*, unde toate au un caracter de statornicie și neschimbare; prin urmare cu cât celelalte două elemente sunt în o legătură mai strânsă cu *viața casnică* și cu *obiceiurile*, cu atâta ele capătă noi puteri pentru a merge mai departe fără a priimi înrîurirele străine și dimpotrivă cu cât lanțul de înțelegere și de comunicare este mai slab sau întrerupt, cu atât acelea se depărtează de la formele lor dintâi. Răzămăți pe acest princip vedem că limba, oricare ar fi starea ei față cu băntuirele ce vin asupra unui popor, are un sprijin puternic în viața casnică, căreia este unul din elementele formatoare” („Studii asupra atârănării sau neatârănării politice a Românilor în deosebite secole”).

Limbă, viață domestică, obiceiuri, instituții – programul junimist era unul bazat pe o abordare antropologică a realității românești, considerată holistic, ca sistem corent și legitim de sensuri și valori. Iată trecute în revistă, cum abordau autorii *Convorbirilor*, variile aspecte ale unității, independenței și propășirii naționale.

În materie de „integrare europeană”, *Convorbirile* promovau ideea apartenenței românilor la civilizația europeană, dar nu vedeau în acest lucru un prilej de servilism. Iată, de exemplu, cum scria D. Petrino la comemorarea uciderii domnitorului Grigore al III-lea Ghica despre pretențiile austriecilor de a face misiune civilizatoare printre românii din Bucovina: „Acele ce le-au dobândit ei nu le pot fi spre onor, fiind numai avantaje brutale, după un axiom matematic și din nenorocire necontestabil. Numărul lor de mai bine de 30 milioane, față cu cifra de 500 de mii, numărul locuitorilor din Bucovina, produce proporția de 1 la 60, proporție totdeauna avantajoasă milioanei, chiar și atunci când ele s-ar compune din sălbatici de prin codrii Africii și nu de preținși purtători de cultură în Orient. Să ne fie iertat deci a ne

îndoi despre puterea lor civilizatoare și misiunea cu care se cred investiți” („Serbarea comemorativă pentru moartea Domnului Grigorie Ghica Voievod”).

Deși puternic înrâuriți de cultura germană, junimiștii nu ezitau să sancționeze în paginile *Convorbirilor literare* mesianismul german, inflammat de victoria obținută de Prusia împotriva Franței lui Napoleon III în războiul din 1870-71. Astfel, scriind despre cartea *Deutschland und Frankreich*, de Ludwig Brunier, anonimul redactor junimist (probabil Iacob Negruzzi) nota sardonice, într-o notiță din 1872: „Autorul își propune, în această comparație între Germania și Franța, să demonstre că națiunea franceză s-a distins și se distinge în lume prin următoarele însușiri naționale: cruzime, fală, zădărnice, minciună, plecarea la pradă și jaf, intoleranță, lăcomie, slugărie, neștiință și prea mare închipuire de sine – o listă de însușiri din cele mai respectabile. Din contra națiunea germană este, după numitul autor, nu numai în privirea rolului exterior pe care în fine l-a căpătat după cum îl merita de mult, dar și în privirea perfecțiunii naționale și a dispozițiilor sale, desigur *națiunea cea întâi* de pe pământ. Această carte este interesantă pentru a se vedea cum spiritul cel rece, nepărtinitor și cunoscător de sine al Germanilor a început a se falsifica – o falsificare ce se observă foarte clar în aprețuirea producerilor literare. Până mai dăunăzi râdeau de Francezii cei înfumurați, care ziceau despre dâșii că sunt «la grande nation qui marche à la tête de la civilisation de tout le monde» și iată acum *serioșii* Nemți apucați de aceeași nebunie, «la folie des grandeurs», formă caracteristică de nebunie a secolului al XIX-lea”.

Atitudinea dezinhbată și preocupată mai presus de orice de intersul național se vede și din recenzia lui A. D. Xenopol la tratatul de economie politică al lui Ioan Strat.